

źródła monastyczne

48

źródła monastyczne

48

Redaktor serii: Ks. Marek Starowieyski

starożytność

32

HILARY Z ARLES
KAZANIE
O ŻYCIU ŚW. HONORATA

HONORAT Z MARSYLII
ŻYWOT ŚW. HILAREGO
BISKUPA ARLES

Przekład:

Przemysław Nehring
Barbara Bibik

Wstęp i komentarz:

Przemysław Nehring

TYNIEC

WYDAWNICTWO BENEDYKTYNÓW
KRAKÓW 2009

Tytuł oryginału: HILAIRE D'ARLES, *Vie de Saint Honorat*,
ed. M.-D. VALENTIN, SCh 235, Paris 1977;
HONORAT DE MARSEILLE, *La Vie d'Hilaire d'Arles*,
ed. P.-A. JACOB SCh 404, Paris 1995.

Redakcja tomu: Szymon Hiżycki OSB

Korekta: Agnieszka Nieć

Projekt okładki i stron tytułowych: Andrzej Cieplucha

Publikacja dofinansowana przez Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Imprimi potest: Opactwo Benedyktynów
L.dz. 160/2009, Tyniec, dnia 24.09.2009 r.
† Bernard Sawicki OSB, opat tyniecki

ISBN 978-83-7354-302-7 broszura
ISBN 978-83-7354-303-4 oprawa twarda
ISSN 1230-6711

© Copyright by TYNIEC Wydawnictwo Benedyktynów
ul. Benedyktyńska 37
30-398 Kraków
tel. +48 (12) 688-52-90
tel./fax: +48 (12) 688-52-95
e-mail: wydawnictwo@tyniec.com.pl
zamowienia@tyniec.com.pl
www.tyniec.com.pl

SPIS TREŚCI

WYKAZ SKRÓTÓW	7
WSTĘP	9
I. Kazanie o życiu św. Honorata.....	10
I.1. Okoliczności i data powstania.....	10
I.2. Hilary z Arles, autor utworu.....	11
I. 2. 1. Hilary w sporze z Leonem Wielkim	14
I. 2. 2. Hilary a tzw. semipelagianizm.....	17
I. 2. 3. Literacka spuścizna św. Hilarego	19
I. 3. Św. Honorat – fundator monastyczny i biskup.....	20
I. 3. 1. Pochodzenie, dzieciństwo i młodość Honorata ..	21
I. 3. 2. Podróż na Wschód	23
I. 3. 3. Fundacja monastyczna na wyspie Lérins	25
I. 3. 4. Honorat biskupem Arles	34
I. 3. 5. Śmierć Honorata	35
I. 3. 6. Honorat – święty bez cudów?.....	36
I. 4. <i>Kazanie o życiu św. Honorata</i> – gatunek literacki i struktura dzieła	39
II. Żywot Hilarego, biskupa Arles.....	43
II. 1. Autorstwo utworu oraz data jego powstania	43
II. 2. Hilary – model świętości	46
II. 3. Gatunek literacki i struktura <i>Żywotu św. Hilarego</i>	48
Uwagi do przekładu.....	50
BIBLIOGRAFIA.....	53

HILARY Z ARLES KAZANIE O ŻYCIU ŚW. HONORATA

WSTĘP.....	63
Pochodzenie i młodość świętego Honorata	66
Podróż na Wschód.....	74
Honorat założycielem i opatem wspólnoty na wyspie Lérins	78

Św. Honorat biskupem Arles	91
Ostatnie dni życia św. Honorata, jego śmierć i pogrzeb	95
Epilog	103

**HONORAT Z MARSYLII
ŻYWOT ŚW. HILAREGO, BISKUPA ARLES**

WSTĘP	109
Młodość i monastyczne nawrócenie św. Hilarego.....	111
Św. Hilary biskupem Arles.....	119
Ostatnie dni życia św. Hilarego, jego śmierć, pogrzeb i pośmiertna chwała	144
Epilog	153

INDEKSY

Biblijny	155
Rzeczowy	158

WYKAZ SKRÓTÓW

- BHL *Bibliotheca Hagiographica Latina*, wyd. 2, Bruxelles 1949; *BHL Novum Supplementum*, Bruxelles 1986.
- CCL Corpus Christianorum. Series Latina, Turnhout 1953–.
- CPL *Clavis patrum Latinorum*, wyd. E. DEKKERS – A. GAART, wyd. 3, Turnhout 1995.
- CSEL Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum, Wien 1866–.
- Ep.* *Epistula* (list).
- PL Patrologia Latina, wyd. J.-P. MIGNE, Paris 1841–1855.
- POK Pisma Ojców Kościoła, Poznań 1924–.
- SCh Sources Chrétiennes, Paris 1941–.
- SEA *Studia Ephemeridis Augustinianum*, Roma.
- SWP *Słownik Wczesnochrześcijańskiego Piśmiennictwa*, red. M. STAROWIEYSKI, J.M. SZYMUSIAK, Poznań 1971.
- TU Texte und Untersuchungen zur Geschichte der Altchristlichen Literatur, Leipzig, Berlin 1882–.
- ŻrMon Źródła Monastyczne, Kraków–Tyniec 1993–.

WSTĘP

Zachowane do naszych czasów najwcześniejsze żywoty świętych, powstałe w epoce, w której po ustaniu prześladowań nie było już miejsca dla męczenników – choć męczeństwo cieszyło się ciągle najwyższą chwałą – odmalowują przed nami różne wzory świętości. Są zatem wśród nich takie, które opiewają pierwszych mnichów, takie, które pokazują ideał świętego biskupa i wreszcie takie, szczególnie charakterystyczne dla środowiska galijskiego, których bohaterowie doskonale łączyli w swoim życiu obydwie drogi do świętości. Sulpicjusz Sewer, świetnie wykształcony arystokrata i pisarz chrześcijański, jako pierwszy stworzył hagiograficzny wizerunek mnicha–biskupa, opowiadając w całym cyklu utworów o życiu Marcina z Tours¹. Do tego samego hagiograficznego typu należą przedstawiane w tym tomie po raz pierwszy w polskim przekładzie utwory: *Kazanie o życiu św. Honorata* oraz *Żywot św. Hilarego, biskupa Arles*.

Jest co najmniej kilka powodów, ażeby uznać wymienioną tu parę tekstów za wyjątkową a zarazem bardzo interesującą. Nie tylko dysponujemy w tym przypadku żywotami dwóch, spokrewnionych ze sobą, kolejnych biskupów zasiadających na stolicy w Arles, ale oprócz tego autor pierwszego z tych utworów, Hilary, jest zarazem bohaterem drugiego żywotu. Mamy tu zatem do czynienia z sytuacją, gdy hagiograf nie

¹ SULPICJUSZ SEWER, *Pisma o św. Marcinie z Tours*, przekł. P.J. NOWAK, wstęp i oprac. M. STAROWIEYSKI, posłowie H. MALEWSKA, ŻrMon 8, Kraków 1995.

tylko opisuje ideał życia realizowany przez świętego, ale też, jako instytucjonalny i duchowy jego następca, stara się – przynajmniej w deklaracjach – iść w życiu dokładnie po wyznaczonej przez niego drodze. Owe wysiłki stały się z kolei tematem żywotu, w którym to Hilary jest już protagonistą. Na wielką uwagę zasługuje też źródłowa wartość obydwu tekstów, jaką przedstawiają one dla historii zachodniego monastycyzmu i chrześcijaństwa w ogóle. Za przykład niech posłużą tu tylko dwie kwestie. Honorat był założycielem niezwykle ważnej w dziejach monastycyzmu wspólnoty klasztornej na wyspie Lérins, o czym dość dokładnie opowiada poświęcony mu żywot. Z kolei opisany w *Żywocie św. Hilarego* konflikt, w jaki jego bohater popadł z papieżem Leonem Wielkim, pozwala nam dowiedzieć się sporo na temat ówczesnych kontrowersji wokół prymatu wśród galijskich Kościołów oraz faktycznych wpływów papieżstwa poza Rzymem w połowie V w. Wypada więc dokładniej się przyjrzeć autorom i głównym aktorom tych ciekawych i ważnych tekstów.

I. KAZANIE O ŻYCIU ŚW. HONORATA

I.1. Okoliczności i data powstania

Pierwszy z zamieszczonych w naszym tomie utworów tradycja przekazała pod tytułem, który od razu wskazuje na jego charakter. Jest to mianowicie kazanie, jakie Hilary, biskup Arles, wygłosił do ludu swojej stolicy najprawdopodobniej w pierwszą rocznicę śmierci swego poprzednika, Honorata, który zmarł w 430 r. po dwóch latach sprawowania przez siebie biskupstwa.

I.2. Hilary z Arles, autor utworu

Autorstwo *Kazania* nigdy nie było w literaturze przedmiotu kwestionowane. O samym Hilarym z Arles, jako postaci historycznej, potrafimy powiedzieć całkiem sporo, jak na standardy dotyczące epoki, w której żył i działał. Naszą wiedzę na ten temat czerpiemy z kilku antycznych źródeł. Przede wszystkim dysponujemy jego żywotem, który około dwudziestu pięciu lat od jego śmierci wyszedł (najprawdopodobniej)² spod pióra Honorata z Marsylii, a którego przekład na język polski znajduje się także w prezentowanym tu tomie; znamy notę, jaką mu poświęcił Gennadiusz w kontynuującym Hieronimowe dzieło swoistym słowniku kościelnych autorów *Liber de viris illustribus*³, a i sam Hilary w swoim *Kazaniu* zawarł pewną ilość autobiograficznych wskazówek. Informacje, na podstawie których możemy ustalać lub hipotetycznie rekonstruować różne fakty z jego życia, są rozsiane także w różnych innych tekstach literackich oraz dokumentach pochodzących z tamtej epoki.

Analizując wszystkie wspomniane wyżej źródła możemy ustalić, że przyszedł na świat w 401 r.⁴ w rodzinie, zapewne chrześcijańskiej⁵, należącej do ówczesnej gallo-rzymskiej arystokracji, która musiała zadbać o jak najlepsze jego wykształcenie, o czym bez wątpienia

² Na temat autorstwa tego utworu zob. niżej s. 43–45.

³ GENNADIUSZ, *De viris illustribus* 70 (TU 14,1, s. 85); polski przekład, [w:] SWP, s. 192.

⁴ Zob. S. PRICOCO, *L'isola dei santi. Il cenobio di Lerino e le origini del monachesimo gallico*, Roma 1978, s. 49; M.-D. VALENTIN, Wstęp, [w:] *Hilaire d'Arles. Vie de Saint Honorat*, wyd. M.-D. VALENTIN, SCh 235, Paris 1977, s. 9.

⁵ W poświęconym mu żywocie nie ma żadnej wzmianki na temat chrztu Hilarego, co zapewne świadczy o tym, że został ochrzczony jako niemowlę.

świadczy literacki i retoryczny koloryt pozostawionego nam przez niego dzieła. Nie znamy dokładnie miejsca jego urodzenia. Przypuszcza się, że mogła to być Gallia Belgijska – Lotaryngia albo Burgonia – bo stamtąd pochodził biskup Lupus, który ożenił się z siostrą Hilarego, Pimeniolą⁶, ale nie da się też wykluczyć, że jego rodzinne miasto leżało znacznie bliżej od Lérins, gdzie rozpoczął swoją monastyczną drogę życia we wspólnocie założonej przez Honorata. Z tym ostatnim, który stał się później bohaterem napisanego przez niego żywotu, a był zarazem jego poprzednikiem na stolicy biskupiej w Arles, łączyć go nawet miało pokrewieństwo. I w tym przypadku nie wiemy, jak bliskie były to więzy, choć pewne sugestie pojawiają się w literaturze przedmiotu i w tej kwestii⁷. Wiemy również, że autor żywotu posiadał przynajmniej jednego brata, którego imienia jednak nie znamy⁸.

W wieku około 20 lat⁹ nakłoniony przez Honorata opuścił swoje rodzinne miasto i udał się na wyspę Lérins, gdzie wiodąc mniszy tryb życia spędził, z krótką przerwą, następnych dziesięć lat. Owa przerwa miała

⁶ Zob. *Vita Lupi* 1, [w:] *Monumenta Historiae Germaniae, Scriptorum rerum Merovingicarum* 7, Leipzig 1919, s. 295–302.

⁷ D. WOODS w artykule (*The origins of Honoratus of Lérins*, „*Mnemosyne*” 76, 1 (1993), s. 78–86), w którym stawia hipotezę, że Honorat miał być przez swoją matkę wnukiem sławnego Auzoniusza, sugeruje że Hilary był z kolei wnukiem syna Auzoniusza, Decymusa Hilariana Hesperiusza; wydaje się jednak, że główna przesłanka, na jakiej autor oparł swoje wywody – rozumienie rzeczownika *avitus* w znaczeniu „dziadek”, a następnie chronologiczne powiązanie Honorata z możliwymi konsulami, którzy mogli być z nim w takim właśnie stopniu spokrewnieni – jest na tyle wątpliwa, że, przynajmniej przy obecnym stanie badań, nie da się takiej hipotezy ostatecznie udowodnić.

⁸ Por. *Żywot św. Hilarego* 6.

⁹ Podróż Honorata do ojczyzny, aby mógł tam nawrócić na monastycyzm swego krewnego, Hilarego, miała miejsce ok. 420 r.; zob. S. PRICOCO, *L'isola*, s. 38.

miejsce na przełomie 427/428 r., kiedy towarzyszył Honoratowi w Arles, gdy ten rozpoczynał swoje biskupie urządowanie. Być może już wtedy założył w tym mieście pod okiem swego duchowego przewodnika, a teraz także biskupa, wspólnotę mniszą, a może dokonał tego dopiero, kiedy sam objął tę stolicę. Owo „Hilarianum” porównać zapewne można do tzw. „klasztoru w ogrodzie”, jaki Augustyn powołał do życia w Hipponie pod patronatem Waleriusza, zanim sam jeszcze objął swe biskupie urządowanie albo fundacji, jaką powołał do życia później w domu biskupim¹⁰. Hilary dość szybko jednak postanowił powrócić do ukochanej przez siebie monastycznej wspólnoty na wyspie. Nie pozostał tam już jednak zbyt długo, bo na zawsze opuścił to miejsce ok. 430 r., aby po śmierci Honorata – jako wskazany przez niego następca – przejąć jego biskupią stolicę w Arles. Taka sukcesja, w której nie dość, że umierający biskup jasno wskazywał na to, kto ma zostać wybrany, to jeszcze desygnował na to miejsce swego krewnego, była sprzeczna z ówczesnymi kanonami kościelnego prawa¹¹. Nie ma pewności, czy w ogóle przy wyborze Hilarego była brana pod uwagę wola ludu. Na pewno, co wynika z relacji, jaką przekazał nam jego biograf, miał on poparcie lokalnej władzy państwowej, co w przypadku Arles, od 407 r. siedziby prefektury galijskiej, miało niebagatelne znaczenie¹². Sam Hilary,

¹⁰ Na temat owych wspólnot klasztornych założonych przez Augustyna zob. P. NEHRING, *Wstęp*, [w:] ŚW. AUGUSTYN, *Pisma monastyczne* [w:] *ŹrMon* 27, s. 48–58.

¹¹ Zwrócił na to uwagę P.-A. JACOB we wstępie [w:] *Honorat de Marseille. La Vie d'Hilaire d'Arles*, SCh 404, Paris 1995, s. 30.

¹² Por. M. HEINZELMANN, *Bischofsherrschaft in Gallien: zur Kontinuität römischer Führungsschichten vom 4. bis zum 7. Jahrhundert: soziale, prosopographische und bildungsgeschichtliche Aspekte*, Zürich-München 1976, (*Beihefte der "Francia"*, 5), s. 78.

choć bronił się, jak tylko potrafił, przed objęciem tego zaszczytnego stanowiska, w końcu uległ, przekonany do tego cudownym znakiem¹³.

Jako biskup pozostał wierny monastycznym obyczajom, takim jak: posty, praca fizyczna czy *lectio divina*, idąc tu zapewne śladem Honorata, ale i wcześniejszych mnichów, którzy w pewnym momencie życia zostali biskupami, jak Marcin z Tours albo Augustyn. Mnisza dyscyplina, jakiej wymagał od członków swojej wspólnoty, zapewne odzwierciedlała obyczaje, które panowały na wyspie Lérins. Hilary, jak wspomina o tym jego biograf, prowadził też bardzo aktywną działalność duszpasterską: głosił wielką liczbę kazań, potrafił wstawać w środku nocy i pieszo przemierzać wiele kilometrów, ażeby sprawować eucharystie w odległych częściach podległej mu diecezji¹⁴. Gennadiusz wspomina nawet, że po to, aby móc karmić biednych osobiście, oddawał się – ponad swe siły – pracy na roli¹⁵. Hagiograf Honorata wspomina z kolei o jakichś, tajemniczych dziś dla nas, maszynach, które biskup miał budować myśląc o wymiernym pożytku, który mogą one przynieść pozostającym pod jego opieką wiernym¹⁶.

I. 2. 1. Hilary w sporze z Leonem Wielkim

Sprawując swój urząd aż do śmierci, która miała miejsce w 449 r., Hilary starał się, na ogół skutecznie, utrzymać niezwykle ważną pozycję w galijskim Kościele, jaką miała stolica w Arles dzięki przywilejom nadanym jej w 417 r. przez papieża Zozyma, i nie odwoła-

¹³ Zob. *Żywot św. Hilarego* 9.

¹⁴ Zob. tamże 15.

¹⁵ GENNADIUSZ, *De viris illustribus* 70 (TU 14, 1, s. 85); polski przekład [w:] SWP, s. 192.

¹⁶ *Żywot św. Hilarego* 15.

nym przez jego następców. Przewodniczył zatem trzem lokalnym synodom: w Riez (439 r.), Orange (441 r.) oraz w Vaison (442 r.), a broniąc swoich szczególnych kompetencji w Galii wdał się nawet w latach 444–445 w ostry spór z papieżem Leonem Wielkim. W tym przypadku musiał jednak pogodzić się z decyzją Rzymu, która zdecydowanie podważała jego autorytet.

Sprawa dotyczyła Chelidoniusza, biskupa Besançon, którego Hilary w porozumieniu z Germanem, biskupem Auxerre, pozbawił urzędu na zwołanym w 444 r. synodzie w Besançon. Powodem tej dymisji, według przekazu biografą Hilarego, było to, że Chelidoniusz, jeszcze zanim został biskupem, poślubił wdowę, a sprawując wcześniej jakiś wysoki świecki urząd, zapewne namiestnictwo prowincji¹⁷, wydał kilka wyroków śmierci, co miało sprawiać, że nie powinien był zgodnie z obowiązującymi wówczas prawami kościelnymi w ogóle zasiąść na biskupim tronie. Hilary postąpił w tej sprawie tak, jakby przysługiwało mu w galijskim Kościele prawo metropolitalnego prymatu, jakim dysponowała choćby Kartagina w Afryce Prokonsularnej, a jakiego żadna stolica w Galii faktycznie nie miała. Chelidoniusz odwołał się od wyroku, który go dotknął, do papieża, a Leon Wielki, szczególnie czuły na punkcie swego Piotrowego prymatu¹⁸, zareagował w sposób

¹⁷ Być może, zanim został biskupem, pełnił urząd *praeses Maximae Sequanorum*; por. M. HEINZELMANN, *Gallische Prosopographie (260–527)*, „Francia” 10 (1982), s. 531–718, zob. s. 576.

¹⁸ Leon Wielki odegrał wyjątkową rolę w rozwoju idei prymatu Piotrowego, jaki należy się biskupowi Rzymu. Jakkolwiek w epoce wcześniejszej pojawiała się ona tu i ówdzie w wypowiedziach różnych kościelnych pisarzy i samych papieży, to jednak dopiero Leon Wielki sformułował ją wręcz jako prawo, rozumiane w kategoriach rzymskiego prawa, do dziedziczenia owej pozycji; zob. W. ULLMANN, *Leo I and the Theme of Papal Primacy*, „Journal of Theological Studies” 11 (1960), s. 25–51.

bardzo zdecydowany i nie tylko przywrócił biskupa na tron w Besançon, ale bardzo ostro zgromił samego Hilarego. Zachowały się szczęśliwie dwa dokumenty, które ową papieską reakcją i jej konsekwencje w sposób bezpośredni pokazują. Pierwszym z nich jest list Leona¹⁹, jaki na początku 445 r. wysłał do biskupów galijskich z prowincji Vienneńskiej, w którym najpierw wykląda ideę prymatu, jaki należy się Rzymowi, a następnie nie przebierając w słowach atakuje działania Hilarego, oskarżając go o to, że uzurpuje sobie prawo zarówno do powoływania, jak i odwoływania biskupów dla całej Galii i zarzucając mu wprost pychę oraz to, że swoimi działaniami dąży do wprowadzenia w Kościele zamętu²⁰. Drugim natomiast jest reskrypt Walentyniana III z lipca 445 r., w którym cesarz, odwołując się do tej samej sprawy, oficjalnie potępia biskupa Arles a zarazem uprawomocnia zwierzchnictwo Rzymu nad Kościołami Galii²¹.

Hilary nie chciał się pogodzić z takim wyrokiem i udał się do Rzymu, aby tam interweniować u papieża i próbować wpłynąć na korzystne dla siebie rozstrzygnięcie w kontrowersji, którą sam wywołał, ale przedsięwzięta przez niego misja okazała się zupełnie nieskuteczna. Jego hagiograf przedstawia ową podróż i sam pobyt biskupa z Arles w Rzymie jako pełną pokory pielgrzymkę, podczas gdy sam Leon opisuje wystąpienie Hilarego w trakcie konfrontacji z Chelidoniuszem, do jakiej doprowadził, jako nieracjonalne i pełne słów, których *żaden człowiek świecki nie mógłby mówić*,

¹⁹ LEON WIELKI, *Ep.* 10 (PL 54, 628–636).

²⁰ Tamże, (PL 54, 630).

²¹ LEON WIELKI, *Ep.* 11 (PL 54, 636–640).

a *zaden biskup wystuchiwać*²². Już po śmierci Hilarego, 5 maja 449, papież w liście skierowanym do biskupów zebranych w Arles określił go mianem *świętej pamięci zmarłego*²³, co znaczyć może, że jego stosunek do niego nieco się choćby ocieplił w trakcie czterech lat, jakie minęły od owego ostrego konfliktu. Niemniej jednak – co oczywiste – w ogóle nie zmienił się w tym czasie stosunek Leona do kwestii prymatu na terenie Galii, pozostającej istotą całego sporu. Opinia tego, który kierując się nadmiernymi ambicjami próbował uzurpować sobie królewską wręcz władzę nad galijskimi Kościołami, przyłgnęła jednak do Hilarego dość skutecznie, o czym świadczy krótka wzmianka, jaką na jego temat przekazał autor *Żywotu Romanusa*, anonimowego tekstu powstałego w początkach VI w.²⁴

I. 2. 2. Hilary a tzw. semipelagianizm

Za sprawą pewnej informacji, jaką przekazał Prosper z Akwitanii w liście do Augustyna²⁵, postać Hilarego pojawia się też dość często w kontekście tzw. kontrowersji semipelagiańskiej²⁶. Autor tego pisma przedstawia w nim biskupa z Arles jako tego, który – choć z wielkim podziwem traktuje nauczanie biskupa Hippony – domaga się wręcz wyjaśnień na temat teorii

²² Tamże, kol. 630: *quae nullus laicorum dicere, nulus sacerdotum posset audire.*

²³ Zob. LEON WIELKI, *Ep.* 40 (PL 54, 815).

²⁴ Zob. *Żywot Romanusa* 18, [w:] *ŻrMon* 1, s. 44.

²⁵ AUGUSTYN, *Ep.* 225 (CSEL 58, 1895–1898, s. 454–468).

²⁶ Termin semipelagianizm nie ma starożytnej proveniencji; zaczął funkcjonować w historii doktryny chrześcijańskiej dopiero od XVII w., jako nawiązanie do kontrowersji pelagiańskiej, która na początku V w. doprowadziła do wielkiego przesilenia w zachodnim chrześcijaństwie.

predestynacji, z której przyjęciem ma problemy²⁷. Centralnym punktem tego teologicznego sporu była kwestia łaski. Galijscy oponenti Augustyna, tacy jak Jan Kasjan czy też Faustus z Riez, jakkolwiek przyjmowali nauczanie o grzechu pierworodnym, związaną z nim konieczność chrztu niemowląt i nieodzowną dla zbawienia rolę łaski, to jednak nie mogli pogodzić się z Augustynem w kwestii pierwotnego, dokonanego jeszcze przed dziełem stworzenia, wyboru, jakiego miał dokonać Bóg przeznaczając ku zbawieniu – bez żadnych zasług ze strony człowieka – część ludzkości, którą wyróżnił w ten sposób z *massa perditionis*. Podstawowymi źródłami, z jakich czerpiemy wiadomości na temat tzw. doktryny semipelagiańskiej, są: *Rozmowa XIII* napisana ok. 427 r. przez Jana Kasjana²⁸, w tym samym mniej więcej czasie, w którym pojawiło się w Galii dzieło św. Augustyna *De correptione et gratia*²⁹, traktat *De gratia*³⁰ autorstwa Faustusa z Riez oraz dwa listy wysłane do Augustyna, wspomniane już tu pismo Prospera z Akwitanii oraz list napisany przez jakiegoś Hilarego, osobę świecką, bez wątplenia różną od biskupa z Arles³¹. Jeśli przeanalizujemy obecne w tych tekstach charakterystyczne dla tej doktryny antyaugustyńskie poglądy na temat łaski czy w ogóle teologii zbawienia, a następnie skonfrontujemy je ze stanowiskiem, jakie w tej materii zajmuje autor *Kazania o życiu św. Honorata*, to okaże się, że w niczym nie podważa on nauczania biskupa

²⁷ AUGUSTYN, *Ep.* 225,9 (CSEL 58, s. 468); polski przekład, [w:] POK 27, s. 218–224.

²⁸ CSEL 13, s. 361–396.

²⁹ AUGUSTYN, *De correptione et gratia*, PL 44, 915–946; polski przekład [w:] POK 27, s. 149–205.

³⁰ FAUSTUS Z RIEZ, *De gratia libri duo* (CSEL 21, s. 3–96).

³¹ AUGUSTYN, *Ep.* 225–226 (CSEL 58, s. 454–481).

z Hippony³². Jedynym zatem śladem, jaki łączyć może Hilarego z semipelagianizmem, jest zatem owa wzmianka z listu Prospera, od przywołania której zaczęliśmy ten wywód. Jej wartość jednak skutecznie została w literaturze przedmiotu podważona. Z ogromnym prawdopodobieństwem można bowiem powiedzieć, że mimo iż większość rękopisów podaje lekcję tekstu, w której pojawia się imię Hilarego, to jednak przekaz jednego manuskryptu, w którym w tym miejscu mamy imię biskupa Euladiusza, bezpośredniego poprzednika Honorata na stolicy w Arles, zasługuje na największe zaufanie³³. Wobec takiego stanu rzeczy łączenie Hilarego z tzw. semipelagiańską opozycją przeciwko niektórym poglądom Augustyna przestaje mieć jakiegokolwiek źródłowe podstawy.

I. 2. 3. Literacka spuścizna św. Hilarego

Z dość bogatej literackiej spuścizny, o której wspomina hagiograf Hilarego, a zatem *Żywotu Honorata*, homilii, objaśnienia wyznania wiary, wierszy i bardzo wielu listów, zachował się jedynie pierwszy na tej liście hagiograficzny utwór oraz króciutki list do Eucheriusza, biskupa Lyonu, w którym z wielkim podziwem wyraża się o przesłanych mu jakichś jego pismach³⁴. Poza żywotem innych dzieł, jakie miały wyjść spod pióra Hilarego, nie wspominał także Gennadiusz w biografii poświęconym biskupowi z Arles. Ten jedyny tekst

³² Por. M. LABROUSSE, *Saint Honorat fondateur de Lérins et évêque d'Arles*, Bégrolles-en-Mauges 1995, s. 90; zob. też J-P. WEISS, *Honorat héros antique et saint Chrétien. Étude du mot „gratia” dans la „Vie de saint Honorat d'Hilaire d'Arles”*, „Augustinianum” 24, 1–2 (1984), s. 265–280, zob. s. 275–277.

³³ Skutecznie dowiódł tego O. CHADWICK, *Euladius of Arles*, „The Journal of Theological Studies” 46 (1945), s. 200–205.

³⁴ PL 50, 1271–1272.

zapewnił mu jednak stałe miejsce zarówno w historii zachodniego monastycyzmu, ze względu na niezwykle ważną rolę, jaką w niej odegrał główny bohater *Żywotu*, jak i literatury wczesnochrześcijańskiej, choćby ze względu na formę tego utworu – kazania, które w naturalnej dla siebie retorycznej formie mieści wiele motywów bogatej już wtedy hagiograficznej tradycji.

I. 3. Św. Honorat – fundator monastyczny i biskup

Naszą wiedzę na temat życia, działalności oraz najwcześniejszego kultu Honorata, czerpiemy z trzech głównych starożytnych źródeł. Najważniejszym, najobszerniejszym i chronologicznie pierwszym spośród nich jest *Kazanie o życiu św. Honorata*, wygłoszone w pierwszą rocznicę śmierci świętego przez Hilarego z Arles, drugim - kazanie, jakie z okazji którejś kolejnej rocznicy tego samego faktu skierował do leryńskiej wspólnoty Faustus z Riez³⁵, tamtejszy opat w latach ok. 434–462, a trzecim, pochodzące z początków VI w., kazanie Cezarego, biskupa Arles, znowu upamiętniające dzień śmierci Honorata³⁶, który w chrześcijańskiej interpretacji był dniem jego narodzin dla Nieba. Wszystkie wymienione tu teksty pozostają w panegirycznej konwencji, a kolejne wyraźnie inspirują się poprzednimi. O ile homilia Faustusa może jeszcze nieco dodać do obrazu historycznego Honorata, jaki próbujemy dzisiaj rekonstruować, to już krótka mowa Cezarego, w której zrównywał zasługi swego poprzednika na stolicy w Arles z cnotami męczenników, praktycznie nie wnosi niczego ponad to, co wiemy z *Kazania* Hilarego. Niestety

³⁵ Kazanie to, którego autorstwo nie jest dzisiaj kwestionowane, zachowało się wśród pism Euzebiusza Gallicanusa, zob. *Homilia* 72 (CCL 101, s. 775–780).

³⁶ CEZARY Z ARLES, *Sermo* 214 (CCL 104, s. 853–854).